

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: Om Daabs-Pagten. I Anledning af S. T. Hr. Stiftsprovst Clausens Barne-Daab og offentlige Erklæring Om Daabs-Pagten Om Hr. Dr. og Prof. H. N. Clausen

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "Om Daabs-Pagten. I Anledning af S. T. Hr. Stiftsprovst Clausens Barne-Daab og offentlige Erklæring Om Daabs-Pagten Om Hr. Dr. og Prof. H. N. Clausen", i Grundtvig, N. F. S.: *Grundtvigs værker*, Aarhus Universitet, Det Teologiske Fakultet. Onlineudgave fra Grundtvigs Værker: https://tekster.kb.dk/text/gv-1832_501A-intro-shoot-idm86.pdf (tilgået 02. maj 2024)

Anvendt udgave: Grundtvigs værker

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Du kan kopiere, ændre, distribuere og fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs CC0-erklæringen](#)

Karakteristik

Grundtvigs tekster om dåbspagten fra 1832-1833 indgik i den omfattende debat om kirkens ritualer, som uds spillede sig i disse år. Fronterne var trukket skarpt op: På den ene side stod de præster, der ønskede kirkens ritualer revideret, så de stemte med en mere rationel kristendomsforståelse, og på den anden side stod 'de gammeldags troende' som Grundtvig og hans discipel J.C. Lindberg, der var absolut imod ændringer i ritualerne og ønskede at fastholde de gamle formularer fra *Kirke-Ritualet* 1685, dog med de ændringer i dåbsritualet, som kom til i 1783, hvor bl.a. eksorcismen blev afskaffet.

Grundtvigs udgivelse *Om Daabs-Pagten* (1832) affødte en skarp polemisk meningsudveksling med professor H.N. Clausen. Grundtvig og Clausen var gamle fjender, og i denne polemik talte de da også meget forbi hinanden. Grundtvig ønskede at drøfte praktisk-kirkelige aspekter af dåben og muligheden for sognebåndsløsning, mens professoren forholdt sig rent akademisk til dåbsritualet og fokuserede på spørgsmålet om djævelforsøgelsen.

Situation og anledning

Kampen for religiøs frihed

I Grundtvigs tekster om dåbspagten er der mere på spil end blot ritualpraksis. Teksterne skal også læses som et indlæg i hans overordnede kamp for religionsfrihed. Grundtvig havde i årevis kæmpet mod dem, han med en generaliserende betegnelse kaldte 'rationalister', det var især Clausen-familien bestående af professor H.N. Clausen, dennes fader stiftsprovst H.G. Clausen og svogeren P.C. Stenersen Gad. Betegnelsen 'rationalist' var nok dækkende for de to sidstnævnte, men ikke for H.N. Clausen, hvis teologi snarere må karakteriseres som en historisk-kritisk skriftteologi. Under påvirkning af Friedrich Schleiermacher bevægede han sig i løbet af 1820'erne bort fra den strenge rationalisme, der havde domineret universitetsteologien siden 1790'erne. H.N. Clausen gjorde i vidt omfang op med klassisk luthersk teologi. Han var kritisk over for så centrale elementer i den lutherske dogmatik som forsonings- og retfærdiggørelseslæren, og i synet på sakramenterne indtog han nærmest en reformert position, idet han alene forstod sakramenterne som religiøse symboler (Rasmussen 2002, s. 28-31; 2009, s. 103-110).

I *Kirkens Gienmæle* (1825) havde Grundtvig angrebet H.N. Clausens teologi, kaldt ham en falsk lærer og krævet ham og de øvrige 'rationalister' udelukket af kirken. Det kom dog ikke til at ske. Grundtvig blev i stedet dømt for injurier mod Clausen og som følge af dommen underlagt censur. I maj 1826, mens injuriersagen stod på, nedlagde Grundtvig sit embede. Da han erfarede, at øvrigheden stillede sig på Clausens side, fandt han det umuligt at fortsætte som præst i en statskirke, der ikke værnede om den sande lære, se indledningen til *Kirkens Gienmæle*. Derefter begyndte Grundtvig at arbejde for religionsfrihed, idet han dog løbende ændrede sit syn på, hvilken grad af frihed der burde gælde. Først plæderede han for fuld religionsfrihed for 'de gammeldags troende' inden for statskirken, jf. skriftet *Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige* (1826, især s. 30-32). Dette udvidede han i årene efter til at omfatte frihed til at kunne forlade statskirken med ret til at danne frimenigheder for dem, der – som han selv – ville fastholde en kristendom baseret på statskirkens bekendelsesskrifter (især den apostolske trosbekendelse og *Den Augsburgske Bekendelse*, jf. artiklen "Om Religions-Frihed" (1827). I november 1831 gjorde Grundtvig alvor af denne tanke og ansøgte med støtte fra 155 tilhængere, heriblandt mange af de såkaldt 'vakte', om at få lov til at danne en fri menighed uden for statskirken, men fik afslag af cancelliet. Til gengæld fik han i marts 1832 ved kongelig resolution tilladelse til at holde aftensangsgudstjenester i Frederiks Tyske Kirke på Christianshavn (fra 1901: Christians Kirke). Grundtvig fik forkyndelsesfrihed, men måtte ikke forvalte sakramenter eller afholde kirkelige handlinger, se indledningen til *Om den Clausenske Injurie-Sag*.

I 1832 var situationen altså den, at Grundtvig og hans tilhængere var tvunget til at blive i statskirken, og vægten i hans argumentation forskød sig nu til at gælde 'samvittighedsfrihed' inden for statskirken, forstået både som frihed til religionsudøvelse for de forskellige grupper (menigheder) og som frihed for den enkelte til at følge sin samvittighed i trosspørgsmål. Det var i denne sammenhæng, Grundtvig foreslog, at man løste sognebåndet, dvs. ophævede den fra gammel tid bestående regel, at ethvert medlem af kirken var bundet til sin sognekirke mht. både sakramenter og konfirmation (jf. *Danske Lov*, 6-3-1; i København var det dog i løbet af 1800-tallet blevet sædvane at gøre undtagelser mht. nadver og konfirmation, jf. Kolderup-Rosenvinge 1838-1840, § 32.2, s. 69). Grundtvig arbejdede de følgende år for at få ophævet sognetvangen og erstattet den med borgernes frihed til at søge formel tilknytning til en anden præst end deres egen (jf. Rasmussen 2009, s. 159-167).

*Det var i teksten *Om Daabs-Pagten*, at Grundtvig første gang foreslog ophævelsen af sognebåndet som en egentlig løsningsmodel. Han havde dog formuleret idéen nogle år forinden, i både *Om Religions-Frihed*. (*Tredie og sidste Stykke*) fra 1827, som blev undertrykt af censuren og først frigivet i 1866, og i "[Anmeldelse af] Psalmer og aandelige Sange af *Thomas Kingo*" (1828); læs mere i indledningen hertil. Grundtvig havde desuden præsenteret sin idé om sognebåndsløsning for biskop P.E. Müller i sommeren 1832, uden at opnå dennes støtte, se *Breve 2 1926*, s. 214-220.

Striden om kirkens ritualer

Et af de store stridspunkter i den danske statskirke i 1820'erne og 1830'erne var ritualpraksissen. Mange rationalistisk sindede præster følte et stort behov for nye formuleringer i kirkens liturgi, og mens de arbejdede på at få iværksat en revision, foretog nogle af dem ritualforandringer efter deres eget forgodtbefindende enten af teologiske årsager eller for at lette forståelsen hos menigheden. Både de gammeldags troende som Grundtvig og de vakte lægfolk fandt dette problematisk og klagede over det til kancelliet. Som talerør for de vakte spillede J.C. Lindberg en hovedrolle i ritualdebatten (jf. Baagø 1958, s. 197-200). Klagerne virkede, for i 1828 besluttede Danske Kancelli at stramme op omkring ritualerne og indskærpede i en skrivelse af 12. august 1828, at der ikke måtte ændres i kirkeritualets formularer, dvs. de faste liturgiske formler ved de kirkelige handlinger (jf. Kolderup-Rosenvinge 1838, s. 105). Dette kom som et chok for store dele af gejstligheden. Problemet med individuelle ritualforandringer hørte imidlertid ikke op; der var flere præster, som fortsatte med at foretage ændringer, og der indløb mange klager over dette. I sommeren 1831 klagede Lindberg fx over P.C. Stenersen Gad, som havde ændret i nadverritualet. De vakte blev tiltagende mistænksomme over for præsterne og begyndte ligefrem at føre kontrol med deres ritualoverholdelse. Det blev en tid, hvor "Almuesmænd, Haandværkere af forskellige Laug, begyndte at indfinde sig som Speidere ved Alter og Døbefont, for, med Alterbogen i Haanden, at kontrollere Præsten, om han fulgte de foreskrevne Formularer 'nøje, uden nogen Udeladelse og uden noget Tillæg'" (Clausen, H.N. 1840, s. 56).

Den konkrete anledning: H.G. Clausens dåbspraksis

I 1832 opstod en strid om dåbsritualet. Det havde i nogen tid været kendt, at H.G. Clausen, som var stiftsprovst ved Vor Frue Kirke i København, foretog omfattende ændringer i dåbsritualets centrale formuleringer og elementer. Clausen udelod bl.a. korstegnelsen af barnet og ændrede i både forsagelsen og trosbekendelsen. Han erstattede således ordet 'djævel' med ordet 'synd' i forsagelsen, så den lød "Forsager du Synden og alt Ondt, som er Gud mishageligt?" (citeret efter Lindberg udg. 1832, s. 4), og udelod ordene "nedfoer til Helvede" i trosbekendelsen. I bønnen efter dåben udelod han desuden ordene "[Gud] haver forladt dig dine Synder" (s. 5). Alt dette var de vakte stærkt utilfredse med.

En dag kom det til en aktion fra de vakes side, som formentlig var orkestreret af Lindberg. Da en skomagermester ved navn Lars Jensen skulle have sin datter døbt i Vor Frue Kirke den 4. november 1832, lod han H.G. Clausen forrette ritualet med de ændringer, han plejede, men da det kom til spørgsmålet: 'Vil du døbes på denne tro?', trådte Jensen frem og sagde tydeligt 'nej!'. Clausen døbte barnet alligevel, hvilket fik Jensen til at klage til biskop P.E. Müller, først mundtligt og derefter, den 6. november, med en skriftlig klage, som Lindberg formentlig stod for at udarbejde. Klagen bestod i alt af syv klagepunkter og dertil en anmodning fra Lars Jensen om dels at måtte få barnet døbt 'rigtigt', dels fremover at måtte vælge en anden præst i forbindelse med sakramenterne (Lindberg udg. 1832, s. 6 f.). Herefter fulgte et mæglingsforsøg mellem Jensen og H.G. Clausen, som Grundtvig var involveret i. Det faldt dog til jorden (se *Breve 2 1926*, s. 220-222).

Lindberg valgte derpå at offentliggøre klagen under titlen *Skoemagermester Lars Jensens Klage* den 9. november, og den solgte så godt, at den måtte trykkes i tre oplag i løbet af fire dage (Baagø 1958, s. 221). H.G. Clausen tog til genmæle ved at forelægge sin erklæring i sagen for kongen og derefter lade en del af den trykke i bl.a. *Dansk Literatur-Tidende* 1832, s. 744-748 (for de dagblade, hvori den tryktes, se Baagø 1958, s. 222). Clausens hovedbudskab var, at en forbedring af ritualerne var nødvendig, da de gældende ritualer dels havde mangler, dels kunne vække anstød hos menigheden. Han erklærede sig desuden uforstående over for, at øvrigheden var begyndt at stille sig kritisk an over for hans praksis nu, da han gennem de seneste 43 år havde afvejet fra det gamle ritual med myndighedernes stiltiende samtykke. Clausen fandt det urimeligt, at man nu ville til at tvinge præsterne til at bruge det gamle ritual ordret, for "liturgisk Bogstavtrældom er uforenelig med protestantisk christelig Frihed" (Clausen, H.G. 1832, s. 747). Det var præstens samvittighedsfrihed, der var på spil. Clausens erklæring fik Lindberg til at fare i blækket, og

han udgav den 28. november 1832 et stridsskrift mod Clausen med titlen *Om Stiftsprovst H.G. Clausens vilkaarlige og uforsvarlige Forandringer ved den christne Daab* (for en nærmere gennemgang af polemikken mellem Lindberg og H.G. Clausen, se Pedersen 1956).

Sagen om dåbsritualet fik H.G. Clausen til at indkalde hele det københavnske præsteskab til et møde om ritualsagen, og resultatet blev, at 17 præster underskrev et fælles andragende af 8. december 1832 til kongen om nødvendigheden af en ritualrevision.

Grundtvig: *Om Daabs-Pagten* (1832)

I begyndelsen af december udsendte Grundtvig sin kommentar til sagen i hæftet med titlen *Om Daabs-Pagten*. Grundtvigs indlæg rummer både hans egne overvejelser om dåbsritualet og et praktisk forslag til, hvordan man kunne løse problemet med de store teologiske uenigheder i statskirken.

Personligt var Grundtvig stærkt imod enhver ændring af dåbsritualet, sådan som det lød i 1783-revisionen af *Kirke-Ritualet* 1685. I *Om Daabs-Pagten* understregede han med adresse til H.G. Clausen den store kvalitative forskel, der er på kirkeskikke og sakramenter. Sakramenterne, dvs. dåb og nadver, udgjorde kirkens nådemidler, og deres ordlyd måtte derfor ikke ændres. Grundtvig tillagde dåben en helt afgørende betydning som "*Kirke-Fødselen*, altsaa Kilden til hele det Christelige Liv" (Grundtvig 1832, s. 14) og lagde vægt på dåben som en pagt, der blev indgået mellem Gud og menneske i kraft af ritualets "*Spørgsmaal og Gjensvar*" (s. 8). Spørgsmålene – de personligt henvendende ord – var særligt vigtige for Grundtvig, da det efter hans opfattelse var Gud selv, der førte ordet (Thodberg 1996, s. 152). Grundtvig anvendte også et historisk argument imod ændringer i dåben: Dåbspagten havde eksisteret uforandret siden apostlenes tid og var derfor af største vigtighed for kirken, så "naar Man forandrer Pagten [...] da er med Pagten ogsaa Kirke-Samfundet forandret" (s. 8).

*Dåbens omfattende betydning var Grundtvig kommet til klarhed over i tvillingeskrifterne "*Om den sande Christendom*" (1826) og "*Om Christendommens Sandhed*" (1826-1827). Han henviser selv til disse tekster i "*Om Hr. Dr. og Prof. H. N. Clausen*" (1833). For en nærmere gennemgang af udviklingen i Grundtvigs kirkelige anskuelse og dåbssyn i årene 1825-1832, se Rasmussen (1998).

Af H.G. Clausens ændringer i ritualen, var det især udskiftningen i forsagelsen af ordet 'Djævelen' med 'Synden og alt Ondt', der stødte Grundtvig. Han hævdede over for Clausen, at det, kristendommen forsager, er djævelen som *person*, fjende og bagvasker – ikke blot et tomt og ubestemt begreb om det onde (s. 11). Clausen mente selv, at hans ændringer var ubetydelige, men Grundtvig fandt ændringen vedrørende djævelen "saa betydelig, at jeg høitidelig erklærer mig *udmeldt* af ethvert *Kirke-Samfund*, der har vedtaget eller herefter *vedtager den Forandring*" (s. 9). For Grundtvig var dåben en livsomvæltende begivenhed, hvorved mennesket førtes fra død, djævel og mørke over i Guds rige, og hans vægtlægning på djævel-forsagelsen var en naturlig konsekvens af hans grundlæggende dualistiske teologi og tankegang (Thodberg 1996, s. 152 f.).

I *Om Daabs-Pagten* formulerede Grundtvig de gammeldags kristnes minimumskrav til den liturgiske praksis: Dåbspagten skulle betragtes som urokkelig og indstiftelsesordene ved dåb og nadver følges nøjagtigt. Det gamle dåbsritual skulle selvfølgelig blive stående i alterbogen fremover, men da de gammeldags kristne ikke kunne få nogen garanti fra myndighedernes side for, at præster som H.G. Clausen ville holde sig til ritualen, måtte de udbede sig en anden form for sikkerhed. Grundtvigs forslag var nu, at man løste (dvs. ophævede) sognebåndet, "*det Kirkelige Stavns-Baad*" (s. 14), mht. dåb, nadver og konfirmation (dåbsoplæring). Hvis man ophævede sognebørnenes binding til den lokale præst og tillod dem at vælge deres egen, kunne de gammeldags kristne få den ønskede garanti for, at de kunne få deres børn døbt og konfirmerede i overensstemmelse med deres samvittighed. Ved at indføre sognebåndsløsning ville det if. Grundtvig også blive muligt at tage hensyn til de mere rationalistisk sindede præster og *deres* samvittighedsfrihed ved at indføre såkaldt 'dobbelte formularer', dvs. valgfrihed for præsterne mellem to sæt formularer, de gamle fra *Kirke-Ritualet* 1685 og nogle moderniserede formularer. Hvis blot sognebåndet blev løst, kunne de "*nymodens Præster*" for Grundtvigs skyld "*forrette deres Embede som de lyster*" (s. 16). Indførelsen af både sognebåndsløsning og valgfrihed mht. formularerne ville efter Grundtvigs mening kunne berolige gemytterne på begge sider og muliggøre fredelig sameksistens i statskirken. Grundtvig var i 1832, efter den årelange kamp mod de 'nymodens', 'rationalistiske' præster, kommet til den erkendelse, at "*den størst muelige Frihed i aandelige Ting tjener os alle bedst*" (s. 17).

Grundtvigs indlæg er blevet karakteriseret som "moderat og mæglende" (Baagø 1958, s. 224), men man må skelne mellem det politiske og det teologiske niveau. I sin opfattelse af, hvad der var den sande kristendom og det rette ritual, stod Grundtvig helt fast, men i kirkepolitisk forstand var han rummelig, idet han foreslog en løsning til, hvordan de uenige partier kunne leve side om side.

Efterfølgende polemik med H.N. Clausen

Clausens anonyme anmeldelse

H.G. Clausen svarede ikke på Grundtvigs hæfte. Det gjorde i stedet hans søn, professor i teologi, H.N. Clausen. Han fik i første omgang bragt en anonym anmeldelse af Grundtvigs tekst i *Maanedsskrift for Litteratur*, se faksimile. Her behandlede han især på Grundtvigs syn på forsagelsen af djævelen, da dette efter hans mening var det egentlige stridspunkt i diskussionen om dåben.

I anmeldelsen gjorde Clausen indsigelse imod Grundtvigs to hovedpåstande vedr. djævelen og forsagelsen, nemlig at troen på en personlig djævel skulle være en nødvendig del af den kristne tro, og at forsagelsen nødvendigvis skulle være en del af dåben. Clausen mente, at Grundtvig havde postuleret disse to ting uden at forklare sig tilstrækkeligt, og han satte sig for at gendrive begge påstande vha. Bibelen og kirkehistorien. Clausen var klar over, at Grundtvig siden sin 'mageløse opdagelse' i 1825 havde hævdet, at kirken byggede på trosbekendelsen og ikke på skriften, men han argumenterede selv for, at trosbekendelsen i sin summariske form ikke var tilstrækkelig til at oplyse de kristne. Det var nødvendigt at inddrage og nærstudere Det Nye Testamente for at få uddybet indholdet i trosbekendelsen ([Clausen, H.N.] 1832, s. 607).

Første indvending imod Grundtvig lød, at læren om en personlig djævelen *ikke* er en væsentlig lære i kristendommen, hverken sådan som den er formuleret i trosbekendelsen eller i Det Nye Testamente. Clausen påpegede, at skriften kun rummer afbrudte, dunkle hentydninger om og billedlige betegnelser for djævelen; der findes ikke en udviklet djævelslære. At stille djævelslæren ved siden af troens hovedartikler fandt Clausen derfor "formasteligt" (s. 610). Clausen kunne desuden ikke se noget problem i at forsage 'det onde'. 'Det onde' var ikke, som Grundtvig polemisk havde formuleret det, et 'tomt' begreb. Et begreb kunne udmærket være alment uden derfor at være tomt. Desuden havde Kristus selv lært sine disciple at bede 'fri os fra det onde' (Matt 6,13).

Clausens anden indvending var, at forsagelsen af djævelen heller ikke er en nødvendig del af dåbspagten. Grundtvigs påstand om, at forsagelsen er apostolsk, er uden grund. Der er ikke belæg for at sige, at dåbspagtens spørgsmål og gensvar stammer fra apostlenes tid. Det Nye Testamente taler slet ikke om at forsage djævelen, men om at forsage synden og alt, hvad der strider imod kristendommen – dét var bibelsk tale ifølge Clausen (s. 612). Når Grundtvig protesterede imod forsagelsen af synden og det onde hos bl.a. H.G. Clausen, var det faktisk apostlen Paulus, han protesterede imod!

Sammenfattende mente Clausen altså, at Grundtvigs påstand om, at en forandring af forsagelsen skulle udgøre et voldsomt indgreb i dåbspagten, det kirkelige fællesskab og samvittighederne, var "*et Paafund, som har al fornuftig, christelig og kirkelig Grund imod sig*" (s. 617). Clausen understregede, at dåben selvfølgelig også for ham var et urokkeligt sakramente, som formidlede Guds nåde, men forsagelsen var ikke en del af sakramentet. Den hørte derimod, ligesom tidligere tiders eksorcisme, til de ceremonier og formularer, som mennesker på et tidspunkt har sat i forbindelse med sakramentet, og som man har ret til løbende at forandre. Clausen insisterede på, at de kirkesamfund, som døber uden brug af forsagelsen, stadig døber med den kristne dåb.

Clausens anmeldelse rummer nogle hårde udfald mod Grundtvig. Han skriver bl.a. med reference til Rom 10,2, at Grundtvig nok har nidkærhed for Gud, men ingen forstand! (s. 618).

Grundtvigs replik: "Om Daabs-Pagten" (1833)

Grundtvig svarede på den anonyme anmeldelse i en artikel, der bærer samme overskrift som hæftet, og det er sigende, idet Grundtvig egentlig ikke bragte noget nyt på banen i sit svar. Han ønskede *ikke* at gå ind i diskussionen om djævelslæren, men pointerede, at hans ærinde var det praktisk-politiske spørgsmål om, hvordan man kunne sikre, at de gammeldags troende kunne beholde deres dåbspagt og i det hele taget deres ånds- og trosfrihed (Grundtvig 1833a, sp. 20 f.). Derfor fandt han anmelderens kritik og hans eksegetiske og kirkehistoriske overvejelser irrelevante og unyttige (sp. 22 f.). Han fandt, at anmelderen havde forrykket stridspunktet og forvandlet "Tvisten om en bestemt *Borger-Rettighed* til en akademisk Disputats [disput]" (sp. 23). Grundtvig ville altså ikke gå ind i den akademiske diskussion, men overlod anmelderen "hele Speculations-Marken" (sp. 23). I lyset af H.G. Clausens ændrede dåb og ønske om en ny alterbog var hans anliggende alene at hævde "den urokkelige *Kiends-Gierning*", at kirkens dåbspagt består

af to dele, nemlig forsagelsen og trosbekendelsen (sp. 19), og at holde på de gammeldags kristnes ret til at blive døbt efter det gamle ritual.

Tonen i Grundtvigs artikel er ganske nedladende, idet han bl.a. kalder sin recensent "en literær Stakkel", dvs. en skribent, der ikke er sin gerning voksen (sp. 21), og tilsvarende en "Stakkel i Logiken" (sp. 24). Ordvalget i teksten tyder desuden på, at Grundtvig godt har vidst, at det var professor H.N. Clausen, der stod bag. Han taler således om hans "Professor-Mine" (sp. 22) og "Papirs-Cathedret", hvorpå han kun gør en mådelig figur (sp. 23).

H.N. Clausens replik

H.N. Clausen reagerede på Grundtvigs artikel ved i begyndelsen af 1833 at genudgive sin anmeldelse som et selvstændigt skrift under eget navn og med en efterskrift på otte sider, se efterskriften i faksimile. Denne udgivelse fik titlen *Belysning af Pastor Grundtvigs Skrift om Daabspagten*. I efterskriften gik han ikke ind i en videre diskussion med Grundtvig om spørgsmålene om dåbspagt og djævforsagelse. Han konstaterede blot, at Grundtvig ikke var til at diskutere sagligt med, idet han blot gentog sine postulater om dåben. Clausen var stærkt utilfreds med, at Grundtvig ikke havde berørt ét eneste af hans ankepunkter. Det svar, han havde fået, var ikke et rigtigt svar. Clausen skriver, at "der er stor Forskjel imellem at svare og ikke at tie" (Clausen 1833, s. 23). Sin efterskrift viede han derfor i stedet til en karakteristik og kritik af Grundtvigs hårde stil og tone og hans "Partieaands Væsen", som efter Clausens opfattelse var præget af "løst Tale og lidenskabelige Udbrud, Haans-Ord og Fordømmelses-Skrig" (s. 24).

Grundtvigs duplik: "Om Hr. Dr. og Prof. H. N. Clausen" (1833)

Da det var blevet officielt, at Clausen var forfatter af anmeldelsen, erklærede Grundtvig i sin duplik fra februar 1833, at det fra nu af var slut med at 'stakle' modstanderen, for professor H.N. Clausen var en konsekvent tænkter, som ikke skulle ynkes, men bekæmpes (Grundtvig 1833b, sp. 70). Grundtvig udtrykte forundring over, at Clausen var blevet så rasende over hans bog om dåbspagten, for den var jo blot en "uskyldig, fredsommelig, beskeden og vel overveiet Bog" (sp. 69). I duplikken tog Grundtvig imidlertid bladet fra munden og gik hårdt til Clausen. Han mente at have regnet ud, hvorfor Clausen var gået uden om det praktisk-kirkelige spørgsmål, som var bogens anliggende. Det måtte være, fordi han i så fald var blevet nødt til at indrømme åbent, at han gik ind for "Samvittigheds-Tvang", dvs. ufrihed i trosspørgsmål (sp. 72). Grundtvig tilkendegav, at han anså samvittighedstvang og princippet om lægfolkets umyndighed i trossager for at være "Sjælen" i Clausens tankegang. Ifølge Clausen skulle lægfolk og menigmand tro, hvad præsterne lærte dem, og præsterne skulle følge skriften, *sådan som den fortolkedes* af de teologiske professorer - det er dette, Grundtvig i *Kirkens Gienmæle* kaldte 'det eksegetiske pavedømme' (Grundtvig 1825, s. 32). Grundtvig så det som sin opgave at bekæmpe dette pavelige "Skolemesterskab" og "Dictatur" (Grundtvig 1833b, sp. 71 f.) og i stedet hævde princippet om udstrakt trosfrihed for både præster og lægfolk. Præsterne skulle have frit valg mellem de dobbelte formularer og folket have frit valg mellem præsterne. At H.N. Clausen faktisk også gik ind for præsternes ritualfrihed, forholdt Grundtvig sig ikke til. Clausen var inde på det allerede i 1825 (se Rasmussen 1996, s. 130 f.).

Grundtvig erklærede til sidst i sin duplik, at diskussionen mellem ham og Clausen ikke ville finde nogen løsning: "jeg bliver ved mit og Hr. Professoren bliver ved sit" (sp. 72). Clausen må have været enig i, at der ikke var mere at diskutere, for han skrev ikke mere i sagen - i denne omgang.

Afslutningen på H.G. Clausen-sagen

Debatten om H.G. Clausens dåbspraksis var ved at dø hen i 1833, da der indtrådte en ny episode i Vor Frue Kirke. Den 8. december 1833 protesterede en smedesvend ved navn N. Lundberg over en dåb, han stod fadder til. H.G. Clausen havde som sædvanlig udeladt forsagelsen, og Lundberg protesterede højlydt, ligesom skomager Jensen havde gjort det året før. Denne gang kom det tilmed til håndgemæng, da ordensmagten måtte slæbe Lundberg ud af kirken (se nærmere beskrivelse af forløbet hos Baagø 1958, s. 226 f.). Derpå fulgte klager til både konge og biskop. Sagen blev behandlet i kancelliet, og på deres anbefaling gav kongen den 22. april 1834 en irettesættelse til både H.G. Clausen og Lundberg plus et påbud

til førstnævnte om fremover at holde sig til ritual- og alterbog. Clausen ville dog ikke forandre sin måde at døbe på, og overlod det derfor fremover til kateketen ved kirken at forestå dåbshandlerne. Han blev meget forbitret over kongens irettesættelse (jf. Clausen, H.N. 1840 s. 59).

Videre kamp om dåben, djævelen og sognebåndsløsningen

I året, der fulgte, var Grundtvig og de to Clausener i polemik med hinanden flere gange om emner relateret til spørgsmålene om dåb og sognebåndsløsning, se Grundtvigs tekster "Om Daabspagten, det Theologiske Seminarium og Hr. Stiftsprovst Clausen", *Om Sogne-Baandets Lösning og Hr. Professor Clausen*, "Daab og Synds-Forladelse", "Om Lögnens Fader", "Professor Clausens Kneps ad Sogne-Baandets Lösning" og "Vor Kirke-Lære om den Hellige Skrift" – alle fra 1834.

Kampen om dåben endte i en form for remis i midten af 1830'erne. Grundtvig fik med hjælp fra J.C. Lindberg og de vakte gennemtruffet, at ritualerne skulle overholdes, men de kunne ikke forhindre, at øvrigheden for alvor begyndte at arbejde på en revision af ritualerne. I 1834 besluttede regeringen at indhente betænkninger hos landets biskopper om eventuelle forandringer i ritual- og alterbog. Kampen om ritualerne fortsatte således op gennem 30'erne og kulminerede i ritualstriden 1839-1840 i anledning af J.P. Mynsters forslag til ny alterbog og kirkeritual fra 1839 (for en grundig gennemgang af denne strid, se Rasmussen 1999, s. 145-172; for en introduktion til Grundtvigs indlæg i ritualstriden, se indledningen til *Frisprog mod H. H. Hr. Biskop Mynsters Forslag til en ny Forordnet Alterbog*). Kampen om dåbspagten fandt først sin afslutning i begyndelsen af 1840'erne, da man endelig helt opgav at foretage større ændringer i dåbsritualet. I sidste ende blev det altså Grundtvig og hans tilhængere, der vandt kampen om dåben.

Anvendt litteratur

- Breve 2 1926, se Grundtvig, N.F.S (1926)
- Baagø, Kaj (1958) *Magister Jacob Christian Lindberg. Studier over den grundtvigske bevægelses første kampe*. København
- Clausen, H.G. (1832) "[Erklæring]" i *Dansk Literatur-Tidende*, nr. 47, 22. november, s. 744-748. København
- [Clausen, H.N.] (1832) "[Anmeldelse af] Om Daabspagten. Af N. F. S. Grundtvig" i *Maanedsskrift for Litteratur*, bind 8, s. 600-618. København
- Clausen, H.N. (1833) *Belysning af Pastor Grundtvigs Skrift om Daabspagten*. København
- Clausen, H.N (1840) *Henrik Georg Clausens Eftermæle. Hans Venner helliget*. København
- *Danmarks Og Norgis Kirke-Ritual* (1685). København
- Grundtvig, N.F.S. (1825) *Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1826) *Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1832) *Om Daabs-Pagten. I Anledning af S. T. Hr. Stiftsprovst Clausens Barne-Daab og offentlige Erklæring*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1833a) "Om Daabs-Pagten" i *Den Nordiske Kirke-Tidende*, nr. 2, 11. januar, sp. [17]-25. København
- Grundtvig, N.F.S. (1833b) "Om Hr. Dr. og Prof. H. N. Clausen" i *Den Nordiske Kirke-Tidende*, nr. 5, 3. februar, sp. 67-73. København
- Grundtvig, N.F.S. (1926) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, udg. Georg Christensen og Stener Grundtvig, bind 1-2, bind 2: (1821-1872). København
- *Kirke-Ritualet* 1685, se *Danmarks Og Norgis Kirke-Ritual* (1685)
- Kolderup-Rosenvinge, J.L.A. (1838) *Samling af Forordninger, Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve, som vedkomme Geistligheden og de øvrige i Kong Christian den 5tes Danske og Norske Lovs anden Bog omhandlede Gienstande, ordnede efter Lovenes Artikler ved L. Fogtmann og F. T. Hurtigkarl*, 3. udg., bind 1. København
- Kolderup-Rosenvinge, J.L.A. (1838-1840) *Grundrids af den danske Kirkeret. Til Brug ved Forelæsninger*. København
- Lindberg, J.C. (1832) *Om Stiftsprovst H. G. Clausens vilkaarlige og uforsvarlige Forandringer ved den christne Daab*. København
- Lindberg, J.C. udg. (1832) *Skoemagermester Lars Jensens Klage til Hans Højærværdighed Hr. Dr. P. E. Müller, Biskop over Sjællands Stift o. s. v. over Stiftsprovst H. G. Clausens Forhold ved Daaben i Frue Kirke i Kjøbenhavn paa Reformations-Festen d. 4 Nov 1832*. København
- [Mynster, J.P.] (1839) *Udkast til en Alterbog og et Kirke-Ritual for Danmark*. København
- Pedersen, Johannes (1956) "Om djævlforsagelsen ved daaben. Jac. Chr. Lindberg mod H.G. Clausen" i

Dansk Teologisk Tidsskrift, 19. årg., s. 93-114. København

- Rasmussen, Jens (1996) *Kampen for indflydelse i statskirken. Nicolai Faber. Fyns biskop 1834-1848. Studier i statskirkens organisation, bispeembede, præstestand og menighedsliv*. Odense
- Rasmussen, Jens (1998) "Grundtvig og 'Rationalisterne' i årene 1825-1832. Synspunkter og udvikling" i *Grundtvig-Studier*, s. 95-119. København
- Rasmussen, Jens (1999) *J.P. Mynster. Sjællands biskop 1834-1854. Kampen for en rummelig kirke. Forholdet til N.F.S. Grundtvig og Grundloven*. Odense
- Rasmussen, Jens (2002) *En brydningstid. Kirkelige holdninger i guldalderperioden 1800-1850*. Odense
- Rasmussen, Jens (2009) *Religionstolerance og Religionsfrihed. Forudsætninger og Grundloven i 1849*. Odense
- Thodberg, Christian (1996) *Dåben og dåbsritualets historie. Forelæsningsmanuskript*. u.st